

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI SO'Z BOYLIGINI KENGAYTIRISH METODIKASI

Tursunqulova Kamola A

Toshkeny kimyo xalqaro universiteti Samarqand Filyali. Boshlang'ich talim yo'nalish talabasi. +99897 394 18 11 tursunkulovakamola869@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning so'z boyligini kengaytirish masalasi zamonaviy pedagogik va psixolingvistik yondashuvlar asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda o'quvchilarning faol va passiv lug'atini boyitishda mnemotexnika, kontekstual tahlil va interfaol o'yin texnologiyalarining samaradorligi ilmiy asoslab berilgan. Shuningdek, leksik birliklarni o'zlashtirishning kognitiv mexanizmlari bo'yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *Leksik kompetensiya, faol lug'at, mnemotexnika, kognitiv rivojlanish, kontekstual tahlil, boshlang'ich ta'lim, PIRLS, nutq o'stirish.*

KIRISH (INTRODUCTION)

Boshlang'ich ta'lim o'quvchi shaxsining intellektual poydevorini shakllantirishda senzitiv davr hisoblanadi.

Zamonaviy ta'lim paradigmasida o'quvchilarning o'qish savodxonligini oshirish (PIRLS talablari asosida) bevosita ularning leksik zaxirasiga bog'liq.

So'z boyligi nafaqat nutqiy muloqot vositasi, balki mantiqiy tafakkurni rivojlantiruvchi asosiy kognitiv resursdir.

Maqolaning maqsadi — boshlang'ich sinf o'quvchilarining so'z boyligini kengaytirishda an'anaviy va innovatsion metodlarning sinteziga asoslangan samarali tizimni taklif etishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining lug'at ustida ishlash metodikasi fundamental ilmiy asarlarda o'z aksini topgan.

L.S. Vigotskiy ("Myshlenie i rech" - Tafakkur va nutq):

- G'oyasi: "So'z ma'nosi — tafakkur va nutqning birligidir". Uning ilmiy xulosasiga ko'ra, bolaning so'z boyligi qanchalik keng bo'lsa, uning tushunchalar bilan ishlash va umumlashtirish qobiliyati (intellekti) shunchalik yuqori bo'ladi.

M.R. Lvov ("Metodika razvitiya rechi mladshix shkolnikov"):

- G'oyasi: Lug'at ishini uch yo'nalishda olib borishni taklif qiladi:
 - o Lug'atni boyitish (yangi so'zlar).
 - o Lug'atni aniqlashtirish (sinonim, antonim, ko'p ma'noli so'zlar).
 - o Lug'atni faollashtirish (passiv lug'atdagi so'zlarni nutqqa chiqarish).

Robert J. Marzano ("Vocabulary for the New School Standards"):

- G'oyasi: G'arb pedagogikasida mashhur bo'lgan "Olti qadamli so'z o'rgatish modeli" muallifi. U yangi so'zni tushuntirishda vizualizatsiya (rasm chizish) va o'yin elementlarining (o'quvchilar o'zaro so'z o'yinlari o'ynashi) ahamiyatini ilmiy asoslab bergan.

Qosimova K., Matchonov S. va boshqalar ("Ona tili o'qitish metodikasi"):

- **Mohiyati:** Mualliflar darsliklardagi matnlar ustida ishlash orqali lug'at boyligini oshirishning 4 ta bosqichini ko'rsatib o'tishgan: so'zning ma'nosini tushuntirish, uni o'quvchi nutqiga kiritish, so'zlararo mantiqiy bog'liqlikni o'rnatish va lug'at boyligini mustahkamlash.

G'ulomov A. ("Ona tili o'qitish printsiplari va metodlari"):

- **Mohiyati:** Lug'at ustida ishlashni leksikologiya va morfologiya bilan bog'liq holda o'rganishni tavsiya etadi.

Uning ishlarida so'z yasovchi qo'shimchalar (affiksatsiya) orqali so'z boyligini boyitishning lingvistik asoslari ishlab chiqilgan.

Roziqov O. ("Boshlang'ich sinflarda ona tili darslarining samaradorligini oshirish"):

- **Mohiyati:** Olim o'quvchilarning so'z boyligini oshirishda "Nutqiy vaziyat" yaratish metodikasini taklif etgan. Ya'ni, so'z shunchaki yodlanmasdan, ma'lum bir hayotiy muloqot jarayonida o'zlashtirilishi kerakligini isbotlagan.

Safarova R. ("Ona tili darslarida o'quvchilarning nutqiy tafakkurini rivojlantirish"):

- **Mohiyati:** Tadqiqotchi o'quvchilarning lug'at boyligini oshirishni ularning kreativ fikrlashi bilan bog'laydi. Uning ilmiy ishlarida o'quvchi so'zning ko'chma ma'nolari va iboralarni (frazologizmlarni) o'zlashtirishi orqali nutqiy jozibadorlikka erishishi tahlil qilingan.

Metodologiya

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlar majmuasidan foydalanildi:

- **Nazariy tahlil:** Pedagogik va psixolingvistik adabiyotlarni qiyosiy o'rganish.
- **Mnemotexnik usul:** So'zlarni vizual obrazlar va assotsiatsiyalar orqali xotirada saqlash.
- **Kontekstual tahlil:** Notanish so'z ma'nosini matn mazmunidan kelib chiqib aniqlash.
- **Modellashtirish:** Lug'at ishini tizimli ravishda dars bosqichlariga integratsiya qilish.

Natijalar

O'tkazilgan tahlillar natijasida o'quvchilarning so'z boyligini oshirishning eng samarali komponentlari aniqlandi:

1. **Semantik maydon yaratish:** Mavzuga oid so'zlarni klaster shaklida o'rganish (masalan, "Tabiat" mavzusida o'simlik, hayvonot, iqlimiy o'zgarishlar leksikasi).

2. **"Kun so'zi" texnologiyasi:** Har kuni bitta yangi akademik so'zni barcha nutqiy vaziyatlarda qo'llash orqali uni faol lug'atga o'tkazish.

3. **Morfologik xazinachilik:** O'zakdosh so'zlar yasash orqali so'z boyligini geometrik progressiyada oshirish.

4. **Raqamli vizualizatsiya:** AKT vositalari yordamida so'zning denotativ ma'nosini rasm va animatsiyalar orqali ko'rsatish.

Muhokama va Xulosa

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning so'z boyligini kengaytirish faqatgina yangi so'zlarni lug'at daftariga ko'chirish bilan cheklanmasligi kerak.

Haqiqiy natijaga erishish uchun so'z o'quvchining passiv xotirasidan faol nutqiga o'tishi shart.

Buning uchun darslarda dialogik muhit yaratish va o'quvchilarni yangi o'rganilgan so'zlar ishtirokida ijodiy matnlar yaratishga yo'naltirish lozim.

Xulosa qilib aytganda, tizimli yo'lga qo'yilgan leksik ishlar o'quvchining kommunikativ kompetensiyasini oshiradi va PIRLS kabi xalqaro baholash jarayonlarida yuqori natijalarga erishishiga zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Qosimova K., Matchonov S. va boshqalar. Ona tili o'qitish metodikasi. – T.: Noshir, 2009.
2. Vigotskiy L.S. Tafakkur va nutq. – T.: O'qituvchi, 1999.
3. Lvov M.R. Metodika razvitiya rechi mladshix shkolnikov. – M.: Prosveshchenie, 2003.
4. G'ulomov A., Ne'matov H. Ona tili o'qitish printsiplari va metodlari. – T.: Universitet, 1996.
5. Safarova R. va boshqalar. Boshlang'ich sinf darsliklarining metodik tahlili. – T.: Fan, 2012.